

VASY GÉZA

*Két felemás évszázad – két felemás évtized**Népiesség, 1990–2010*

Megtisztelő felkérést kaptam, hogy a közelmúlt két évtizedét vizsgáló konferencián a népiesség témakörében tartsak előadást. Egy kicsit medítálva a témán, arra jutottam, hogy a jelenkorban „népiesség” tulajdonképpen nem is létezik még az irodalomban sem, következésképpen, ami nincs, arról nem is lehet beszélni, legalábbis tárgyilagosságra törekvő tudós dolgozatok közé beékelődve. Ezzel akár el is hallgathatnék, ám a józan ész azt diktálta, hogy mégiscsak szembe kellene nézni azzal, hogy ami volt egykor, hiszen kétségtelenül volt, az vajon miért nincs ma? Ehhez persze azt is tudni kellene, hogy voltaképpen mi is az a népiesség.

Egyértelmű-e ez a fogalom? Nyilvánvalóan nem. Mi a kapcsolata a népi, a népnemzeti, a népies, a nemzeti fogalmaival, a népi írók mozgalmával? Jó lenne, ha mindegyik megnyugtatóan lehetne válaszolni egyetlen tanulmányban, ám szerencsére ezúttal nem ez a fő feladatom. Annyi bizonyos, hogy fogalmaink nem egyjelentésűek, ám elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz. Azt is tudjuk, hogy bennük az esztétikai mellett politikai, sőt közművelődési szempontok és célok is találhatók. S másfél évszázad irodalmi életében ezeknek az eszméknek a legkiválóbb képviselői egyazon korszakban is másként és másként értelmezték végső soron közös céljaikat. S ezeknek más és más volt a fogadtatásuk.

Kiindulópontul választhatnánk a felvilágosodás korának romantikus alkotói is, ám nyilvánvalóan fontosabbak a XIX. század középső évtizedei, amelyekben kibontakozik az irodalmi népiesség, azt áthatja a nemzeti eszme, s uralkodó tendenciává válik a népnemzeti irányzat. Az ezredforduló jámbor embere azt gondolná, s olyan nagyot nem is tévedne, hogy a nép és a nemzet szinte azonos fogalmak. Pedig sejtethetné, hogy a fogalmaknak is van történelmük, s tanulmányaiból emlékezhetne arra, hogy a túl hosszú középkorban elkülönülten létezett a nemesi nemzet és a nép, s csak a reformkorban vált célkitűzéssé a nép beemelése a nemzetbe. A népnemzeti irányzat megnevezése politikai értelemben e cél irodalmi művekben és mozgalomban történő megvalósulását fejezi ki. Ám legalább ennyire fontos az irodalomesztétikai jelentéskör. Gyulai Pált idézem, *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* című tanulmányában írta 1854-ben a következőket:

„Azon irodalmi mozgalom, költői iskola, mely „népies”-nek nevezi magát, nem azt célozza, hogy költészetünk visszatérjen a nemzet primitív állapotára, s egészen a népköltészeti hagyományok eszmeköre s érzésvilágának képviselője legyen, hanem hogy segédforrást vegyen s megújítsa magát a népszellem által, mert csak így lehetett igaz hangja a kor hangulatának, a fejlődő nemzeti szellemnek. A „népies” egy új fázisa vala a nemzeti költészet fejlődésének, a nemzeti szellem új hódítmány erősebb alapon, tágabb láthatárral. Vágy szállotta meg a költőket nemcsak az irodalmi köröknek, a míveltebbeknek, hanem az egész közönségnek írni. [...] Mindez válhatlan kapcsolatban volt egy csoport széptani és politikai nézettel, magába olvasztott valamit a külföld modern irányvaiból, s a lírából átment az eposzba, színműbe és regénybe.”¹

Majd három évtizeddel később, 1883-ban, az Arany János-émlékbeszédben Gyulai Pál már visszatekintően összegezhette:

„Költészetünk újra érintkezik mindazzal, amitől elszakadt, de művészi vívmányok kíséretében. Nemzeti versidomunk újra visszavívja jogait, a költői nyelv idegenszerűségét a magyarosság régi és új bájainak vegyülete váltja föl. Költőink részint a régi, részint a népköltészet forrásaiból merítve mintegy megifjodnak, nemzetiebbekké, de egyszersmind európaiabbakká is válnak. Az irodalmi, társadalmi és politikai fejlődés egymásra hatva, egy magasabb nemzeti irányba olvad, és újjászüli Magyarországot.”²

Mindehhez vegyük hozzá Arany János és Gyulai hadakozását az irányzat epigonjai, eltorzítói, a funkciótlannal népieskedők ellen. Idézzük fel Arany János finom megkülönböztetését, amellyel a poétikai és nyelvi népiességet inkább csak a nemzeti irodalom kibontakozásának időszakában tekinti szinte elkerülhetetlenül fontosnak, egyébként nemzetinek tekinti azt is, ami nem népies, ámde értékes. Ha madártávlatból rátekintünk a magyar irodalom fejlődéstörténetére, be kell látnunk, hogy a népnemzeti irányzat mintegy fél évszázadon keresztül nem az egyik iskola volt a sok többi között, hanem a legfontosabb, amely megteremtette az egységesülő magyar nemzet irodalmát. Nemcsak megteremtette, hanem mindmáig annak művelődésbeli alapját is jelenti. Az alapszintű, a halálunkig megőrizhető irodalmi műveltségben, amely a nemzettudatot is meghatározóan formálhatja, a fő helyen ma is Arany János és Petőfi Sándor áll.

Át kell most lépnünk jó néhány évtizedet. Az I. világháború következtében megszűnt a történelmi Magyarország földrajzi-politikai-gazdasági egysége, elbukott két radikálisan baloldali forradalom. Kivérezve, kifosztottan mégis megmaradt az ország, s idővel talpra állt, ám továbbra is hordozta a felemás polgárosodás terheit. Másként kifejezve: a reformkor, a népnemzeti irányzat eszmei céljai még mindig nem valósultak meg. A megoldást keresve már 1919-ben az látszott többek számára a legokosabbnak, figyelembe véve háborús vereség, majd a proletárdiktatúra kudarcát is, ha a parasztsággént értett népet tekintjük azon társadalmi tömegnek, amelytől a megújulás várható. (1920-ban az ország lakosságának 55%-a dolgozott a mezőgazdaságban.) A politikai és a gazdasági okok mellett az irodalom belső fejlődéstörténete is érthetővé tette, hogy a poétikai és nyelvi értelmű népiesség szociális majd nemzeti tartalommal is telítődve újból irányzattá szerveződött. Ezt elsőként között Babits Mihály ismerte fel. A népi írók mozgalma, amely legkésőbb 1933-tól egyértelműen mozgalomként határozható meg, szerkezetileg és tartalmilag egyaránt a népnemzeti irányzat XX. századi modern változata. Sokan tekintették akkor és azóta is ómódinak, korszerűtlennek, pedig legjobbjaiknál hagyomány és újítás, magyarság és európaiság szintézise valósult meg. Mivel a két korszak között számos különbség van, ez az irányzatokban is megmutatkozik. Irodalmi szempontból a legfontosabb alighanem az, hogy a népi irodalom mozgalmával párhuzamosan más irányzatok is léteznek, vagyis irodalmi életünk, akárcsak a politikai, sokkal tagoltabb, sokkal több az ellentét. Természetesen a XIX. században, az első reformnemzedék tagjai között is igen éles küzdelmek zajlottak, s nem csupán taktikai, hanem stratégiai kérdésekben is. Ezeket azóta többnyire „békévé oldotta az emlékezés”. Az 1930-as évek óta azonban máig sem sikerült közös dolgainkat rendezni.

Még a népi írók sem voltak egységesek. Az talán természetes, Arany János sem gondolta volna másként, hogy az irodalmi-ideológiai-politikai indíttatású civil mozgalom résztvevőinek irodalmi munkássága csak részben, sőt: kisebb részben nevezhető népies-

nek. A reformkorhoz képest sokkal összetettebb a két világháború közti korszak sorskérdéseinek halmaza. Nem volt egyértelműen követendő út, nem volt biztató nemzetközi környezet s hazai politikai légkör sem. Számos okkal magyarázható, hogy a kormányzó és megosztott jobboldal mellett az ugyancsak megosztott baloldalon sokféle előzmény után kialakult az úgynevezett népi-urbánus ellentét.

Kossuthot és Széchenyit ma már egymás mellett látjuk: nem ellenségek, nem is ellenfelek, hanem harcostársak. Ma már talán Ady Endrét és Babits Mihályt se jut eszébe senkinek egymással szembeállítani. Testvériségüket jelképezheti Székely Aladár híres fényképe róluk. Illyés Gyulát és József Attilát viszont ma sem szokás harcostársként, főként testvérként elképzelni. Nemcsak elromló barátságuk miatt, hanem azért sem, mert egyikük a népi, másikuk az urbánus táborba tartozott. Másoknak pedig az volt a bajuk, hogy Illyés nem volt „marxista”. Pedig életművük ugyanúgy egymáshoz kapcsolja őket, mint Petőfit és Aranyt.

Illyés Gyula egy rádióbeszélgetésben, amely 1974-ben, újév napján hangzott el, ezt mondta Simon Istvánnak:

„Petőfi hangja már megvolt Csokonai korában is. Az egész magyar irodalomnak, mint minden irodalomnak, mindig volt egy népies, populáris, a nagy tömegekhez szóló hangja. Ez volt Petőfi hangja, ez volt Erdélyi hangja, de nem volt az egész nemzedékünké, vagy ahogy az imént nevezтік, a *Nyugat* második nemzedékének a hangja. Hiszen Németh László van annyira bonyolult stílusművész, mint Babits vagy akármelyik az elődei közül. Szabó Lőrinc, Cs. Szabó pedig van olyan távol a népiességtől, mint bárki más. Tehát én azt tudnám ennek a nemzedéknek a jellegzetességéül fölhozni, hogy valami helyszíni tudatot sugallt; körülnézett, és igyekezett tisztába kerülni azzal, hogy hol is van Magyarország; a magyarság és ez az egész magyar irodalmi áramlat.”³

Illyés Gyula tehát, s ezt több alkalommal kifejezte szerkesztői munkájában is, a nemzedék egészét tekintette egyazon ügy képviselőjének, beleértve József Attilát is.

A népi-urbánus ellentét 1933 utáni kiéleződésében nem irodalmi, hanem ideológiai és politikai okok játszottak kulcsszerepet, s ebben az a körülmény sem mellékes, hogy az urbánus táborban a hangadók inkább publicisták, újságírók voltak. Létezett egy író-újságíró szembenállás, s véleményem szerint ez sem azonosítható a zsidókérdéssel. Sokkal meghatározóbb a bulvársajtó és a minőség kérdése. A szembeállítás 1935 tavaszán vált élessé, amikor Zilahy Lajos elindította az Új Szellemi Front akciót, s ennek keretében Gömbös Gyula miniszterelnök találkozott Móricz Zsigmonddal és a népi írók vezető személyeivel. A találkozó és a sajtóvita korántsem behódolást jelentett. Maga Illyés így elemezte a helyzetet a *Brassói Lapok*ban 1935 májusában megjelent interjúban:

„A magyar kormány felismerte a parasztság égető kérdését, magához hívott, és megkérdezte: hogy is gondold te ezt, mit is akarsz tulajdonképpen csinálni?... Mit csinált volna Ön vagy más az én helyemben? – Nem tettem mást, mint megmaradtam eredeti állásfoglalásom mellett, mert – értsék meg végre! – a magyar népnek segítség kell, s ha nem is mind-egy, kiktől is jön a segítség, mégiscsak másodlagos szempont lehet, első a segítség, különben ez a nép megfullad.”⁴

Egy esztendővel később Ignótus Pállal beszélgetett a *Brassói Lapok*nak egy másik riportere. Szerinte Zilahy programnyitó cikkében a fasizmust és a hitlerizmust követendő példaként említette, ez a fiatal nemzedék „fáradhatatlanul megalkuvó”, s kijelentette, hogy „a fasiszta és a náci eszményképekkel szemben, amelyek az Új Szellemi Front íróinak törekvéseibe belekeverődtek, én egy új humanizmus híve vagyok”. Azt is állította, hogy „a fiatalabbak egy

része – akikről főntebb már szólottam – meghonosított egy hangnemet, hogy nagy szociális fogadkozással és világmegváltó ígéretessel hívja fegyverbe az írástudókat, vagy elsírta a széles néprétegek nyomorát, de ha a konkrét teendők megjelölésére került a sor, akkor kibújtak az állásfoglalás kötelezettsége alól arra hivatkozva, hogy nem politikusok, hanem írók. Ha pedig a feltett kérdésekre mégis válaszolnak, költői szövegeket hajtogatnak, mint „Magyarország legyen kertország” és „segíteni kell a népen”.⁵ A *Szép Szó* pedig azért jött létre, hogy szembeszálljon Zilahyék tevékenységével. A népfrontosság gondolata tehát ekkor még nem hatott a magyarországi baloldalon, pedig éppen József Attila volt az, aki nemzetközi szempontból is elsők között fogalmazta meg ennek a koncepcióját.

A népi írók folyóirata, a *Válasz* bűneként szokás felróni, hogy felszólította szerzőit: válasszanak, hogy hozzájuk vagy a *Szép Szóba* írnak-e. E felszólításra azonban Ignóty nyilatkozata, a lefasisztázás után került sor. 1935 táján a népi írói mozgalomnak még egyetlen tagja sem sodródott a szélsőjobbra. A számításba vehető írók közül később is csupán Erdélyi József. A zsidókérdés több szerző munkáiban megjelenik, de nem meghatározó, eleve kirekesztő módon, nem feltétlenül antiszemizmusként. S az Illyés Gyula szerkesztette *Magyar Csillag* volt az egyetlen folyóirat, amely megszűnéséig, a német megszállásig fenntartás nélkül közölte zsidónak nyilvánított írók munkáit.

1945-ben, 1946-ban mind a polgári radikális urbánusok, mind a szociáldemokraták szívesen fasisztázták le a népi tábor legjobbjait, beleértve Németh Lászlót, Szabó Lőrincet, sőt Illyés Gyulát is, aki pedig a parlament tagja, a Nemzeti Parasztpárt egyik vezető személyisége volt. A népi-urbánus szembenállást bizonyos próbálkozások ellenére nem oldotta meg tisztázó vita, csupán felfüggesztette azt a fordulat éve, a bolsevik diktatúra.

A Rákosi-kor kegyetlensége azonban önmagában is feledtette az ellentéteket. Népiek és urbánusok egyaránt szenvedtek tőle, s 1956 forradalmának előkészítése, eseménytörténete, utóélete bizonyította, hogy egyazon oldalon küzdöttek.

Az irodalmi folyamatokat vizsgálva emlékeztet, hogy a sztálinista kulturális politika a középpontba a párt és a nép eltorzított fogalmát állította. Meghirdették a „Lobogónk Petőfi” jelszavát. Az íróknak a párt céljait kellett szolgálnia, s a művészi közérthetőség fogalmának ürügyén a sematikus együgyűséget kívánták meg. Az „Írjatok úgy, mint Petőfi, legyenek olyan forradalmárok, mint ő!” felszólítása kezdetben több pályakezdőt eltérített az önálló út keresésétől. 1952–53-tól kezdve azonban irodalmi és politikai szabadságharc kezdődik, amelyben meghatározó szerepe van a népi írók munkásságának, tágabban a magyar irodalom tapasztalatkincsének s kiemelkedően Bartók Béla munkásságának. Ezt ismerte fel Németh László, amikor 1956-ban *Magyar Műhely* című esszéjében megalkotta a bartóki modell fogalmát, elsősorban a lírai forradalom alapján. Juhász Ferenc és Nagy László, később Csoóri Sándor költészete, Sánta Ferenc, Szabó István elbeszélései a XX. század közepén adtak új és korszerű értelmet az irodalmi népiesség és a nemzeti jelleg fogalmainak. Ez nem formailag, hanem szellemében volt méltó a népköltészethez, Petőfihez. Ebben az időben nem a népet kellett beemelni a nemzetbe, hiszen a pártállam valójában se népben, se nemzetben nem gondolkodott, hanem e fogalmak eredeti jelentéskörét kellett visszaperelni. Szó szerint is szemléletes példája ennek Illyés Gyula *Bartók-verse* 1955-ben: „rendet, igazit, vagy belevész a világ; / belevész a világ, ha nem / a nép szólal újra – fölségesen!”⁶ 1956 őszének történelmi pillanata az igazságot villantotta fel.

A népakarattal szembeszálló, a hatalmat bitorló, az ugyancsak diktatúrával berendezkedő Kádár-rendszer a kommunistává majd renegáttá lett, a forradalomban tevékenyen részt vevő írókat részben börtönnel, részben több éves publikációs tilalommal büntette meg. 1958-ban a végleges felszámolás szándékával közzétettek egy pártállásfoglalást a népi írók mozgalmáról, amelyet ideológiai és politikai szempontból elítéltek, mert harmadikutasnak és nacionalistának bélyegezték. A mozgalom ezzel a hosszú időre berendezkedő, később azért megszélidülő diktatúrában végérvényesen halálra ítéltetett. A reformer kommunistákat, ha nem emigráltak, halálra vagy börtönbüntetésre ítélték, s lényegében ugyanezt tették a népi írók mozgalmával, amely irodalmi áramlatként sem létezhetett, mert Kádárék az ilyesmitől is rettegtek. A kulturális politika mindvégig tiltotta, ellenezte az irányzatok létét. Azok szellemisége idővel mégis nyilvánossághoz jutott. S Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Sánta Ferenc, majd Sütő András, Kányádi Sándor és mások alkotásai irányzatos folyóiratok nélkül is azt a gondolatiságot sugározták, amely a nemzeti mellett a népi hagyományt is magába foglalta. S a színre lépő újabb nemzedékek írói közül számosan váltak fogékony tanítványokká. Gondoljunk példaként a *Hetek*, a *Kilencek* költőire, majd Nagy Gáspárra, Lázár Ervinre, Balázs Józsefre, Tamás Menyhéltre, Temesi Ferencre, másokra. A nemzedékeknek ezt a sorát csak a posztmodern radikálisnak bizonyuló színrelépése akasztotta meg 1979-től kezdődően.

Ebben az esztendőben jelent meg Esterházy Péter *Termelési regény* című könyve, amely az első közfigyelmet keltő s posztmodernnek nevezhető magyar mű. Néhány évvel később, 1984-ben a *Kis Magyar Pornográfia*. Ebből szinte posztmodern szállóigévé vált egyetlen mondat: „megnyugtatóbb, ha bizony az író nem népben-nemzetben gondolkodik, hanem alanyban-állítmányban”. E kijelentés játékos-ironikus szövegekörnyezete történelmünk nyomorúságosságával magyarázza a Vízügyi Hivatal illyési és a népben-nemzetben gondolkodás Veres Péter-féle metaforáját, amelyek irodalmunk közéleti-nemzeti elkötelezettségét szemléltették. Az idézett kijelentéssel azonban nem zárul le a gondolatmenet. Érdemes teljesebben idézni.

„Márpedig rossz rég, ha a Tiszát nem a szakférfiak rendezik, a nemzetet meg... hát... azt magának a nemzetnek kell föl-fölvirágoztatnia tisztességes és rátermett vezetői bö-ö-öls irányításával. Minden más eset ennél rosszabb. S megnyugtatóbb, ha bizony az író nem népben-nemzetben gondolkodik, hanem alanyban-állítmányban. Nem mert hazátlan bitang. Hanem mert ha egy kicsit is jó, akkor úgyis nyakig az egészben, ha meg kicsit se jó, akkor hiába *mondja*: csak cifrázza... A hazaszeretet minőség kérdése.”⁷

E kijelentés személyes írói ars poeticának elfogadható, vitatni is csak akkor érdemes, ha az irodalmi életben mint az egyetlen követendő út jelenik meg. Márpedig ez történt, ráadásul megcsonkítva értelmezve ezt a szöveget, s gúnyolódva a „népben-nemzetben” gondolkodókról. A hazai irodalmi posztmodern talán legnagyobb vétke az, hogy nemcsak kérdésessé tette, hanem gondolati és esztétikai szempontból egyaránt semmisnek minősítette az írószerepnek azt a felfogását, amely ötszáz éve vallotta a nemzeti sorskérdések irodalmi megjelenítését, szükségesnek tartotta az író közéleti szerepvállalását. S bizony félrevezető mindezt a hazaszeretet kérdésével kapcsolni össze. Ennek vitatása legfeljebb a bulvársajtó és a hordószónokok szintjén vetődhet fel. Értelmes olvasó ember soha nem tarthatná kevésbé értékes és érvényes alkotónak Kosztolányi Dezsőt vagy Weöres Sándort azért, mert nem Ady Endre vagy József Attila szerepfelfogásával azonosultak. A posztmodern hazai tudósai és irodalomkritikusai azonban még visszamenőleg is kérdésessé tették XX. századi irodalmunk

meghatározó értékeit, s azokat csupán különleges társadalmi körülmények között tartották elfogadhatónak. Viszont még ezekről is azt gondolták, hogy a történeti értékévé vált hagyományok folytathatatlanok, s ezért nem is képesek megszólítani a posztmodern kor olvasóit. Egyre inkább ilyenek tartják például Németh László, Illyés Gyula vagy Nagy László alkotásait.

A posztmodern színrelépésének éveiben a hivatalos kulturális politika, amely korábban szigorúan tiltotta a neoavantgárd művészetet, meglepőnek mutakozó módon kiadhatónak ítélte az újabb irányzat műveit, sőt támogatni kezdte az újholdas alkotókat irányzatszerűen, az évkönyvek engedélyezésével is. Ugyanakkor továbbra sem járult hozzá a még Illyés Gyula által kezdeményezett *Hitel* elindításához. Az irodalomban a fő ellenségnek, ellenfélnek a népi csoportként számon tartott alkotókat és törekvéseiket tekintette, élükön Csoóri Sándorral. Formálódott egy másik ellenzéki mozgalom is, amelyben jelentős részben társadalomtudományokkal foglalkozók vettek részt. Az írók közül az újholdas indíttatású Mészöly Miklós vált vezérszemélyiséggé, akit a posztmodern fiatal epikusai mesterüknek tekintettek.

A két ellenzéki csoport ekkor még szövetségesnek tartotta egymást. Egyaránt a többpártrendszeren alapuló, polgári jellegű demokráciát és a független Magyarországot tartották céljuknak, ám taktikai elképzeléseik eltérők voltak. Ekkor ez még nem akadályozta azt, hogy 1986 novemberének végén, az Írószövetség közgyűlésén egységesen lépjenek fel. Itt a vezető szerepet a népi szárny írói játszották, s a pártközpont különösen Albert Gábor, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula és Sánta Ferenc felszólalásait tartotta elutasítandónak. A „polgári radikális ellenzékiek” közül Eörsit ítélték szélsőségesnek, Konrádot és Mészölyt ellenben visszafogottnak, konstruktívnak.⁸ Mint ismeretes, a két ellenzéki szárny együttműködése hamarosan lazult, majd fel is bomlott, s 1989-ben már mint két szembenálló politikai párt nyilvánultak meg.

Látunk kell azt is, hogy az együttműködés esztendeiben a polgári radikálisok nem „urbánusként”, nem a népi írók mozgalmával szembenállóként szerepeltek, s a népiek sem utasították el a másik tábor íróinak munkáit, amelyek ebben az időben csak kivételesen voltak posztmodernnek nevezhetők. Leginkább éppen Mészöly Miklós kísérletező epikája keresett új utakat. Az egyre markánsabban jelentkező posztmodern irodalom elutasította a népiek irodalmi munkásságát, elvileg elhatárolta magát az írásművek átpolitizáltságától, ám helyeselte a rendszert bomlasztó politikai mozgalmakat. Az is említést érdemel, hogy a két tábor tagjainak nevelődése, 1956 élménye, a hatvanas években összekovácsolódott értelmiségi élete (Belvárosi Kávéház) miatt ekkor még a hivatalos irodalompolitika alantas megosztó szándékával sem sikerült a régi népi-urbánus vitát felleveníteni, az antiszemitizmus bélyegével manipulálni.

Ám mire eljutottunk 1990-ig, minden megváltozott. A két tábor viszonya elhidegült, politikai céljaik is különbözővé váltak. Mindegyikük egymaga akart volna győzni. Igaz, hogy akkor két gyűjtőpárt szerveződött, s az ilyen pártok sorsa többnyire a szétaprózódás. Aligha véletlen, hogy a közelmúltban gyakorlatilag mindkét párt megszűnt létezni. A „népiek” és az „urbánusok” történetének ellentétei azonban élők maradtak. Elsősorban nyilván nem az irodalom története a meghatározó a jelenkori magyar történelem szempontjából, hanem a politika- és a gazdaságtörténet. Ez pedig azt tanúsítja, hogy Németh Lászlónak máig hatóan, sajnálatosan igaza volt híres szárszói beszédében: Magyarország számára sem a bolsevik típusú szocializmus, sem az angolszász típusú szabad versenyes kapitalizmus nem jelent-

het önmagában jó megoldást. Olyan utat kell választani, amely figyelembe veszi nemzeti sajátosságainkat. A harmadik út ugyanis nem a létező formák tagadása, hanem számunkra hasznos elemeinek a lehetséges szintézise. 1990-ig megtapasztalhattuk a szovjet rendszert, amelybe a hatvanas évektől némi „magyar sajátosság”, a hetvenesektől némi piacgazdaság is beszívároghatott, azóta pedig azt a szabad versenyes piacgazdaságot nyújtjuk, amely parlamentáris demokráciát hozott, ám gazdaságilag egyáltalán nem közelített bennünket Nyugat-Európához.

Miként jelent meg mindez az irodalomban, tágabban az olyan-amilyen szellemi életben? A szovjet rendszer történelmi múlttá halványult, de a magyar út ellehetetlenült, a nemzeti szempontok folytonosan háttérbe szorultak, sérelmet szenvedtek. A politikai élet lényegében kétosztatúvá vált. Az egykor szövetséges ellenzék bal- és jobboldalra szakadt, s a világpiac feltétlen hívei minősülnek baloldalinak, a nemzeti sajátosságokért, érdekekért szót emelők jobboldalinak. Maga a világpiac, a globalizmus objektív adottságnak minősül, hiszen: van, a nemzeti sajátosságok viszont ehhez képest csak naiv ábrándok, amelyeket jobb elfeledni, mondják. Pedig épp a globalizmus kordájában tartásáért kellene mindannyiunknak összefogni, mert ahol ez nem következik be, ott a kisebb lélekszámú nép és annak nyelve, kultúrája megszűnésre van ítélve, akármilyen is az ország gazdasági helyzete. Ezért csak azt mondhatom: a jobboldal a jobb.

A posztmodern irodalom a kilencvenes években élte nálunk a fénykorát. Meglepő, ám a szocialista párt nem dolgozott ki önálló irodalom- és művészetpolitikát, azt teljes egészében szövetségesére, az SZDSZ-re bízta. Az pedig a hozzá, gyakorlatilag a posztmodernnekhez csatlakozó művészeket támogatta. A díjak, az ösztöndíjak, a támogatások különböző formái egyértelműen bizonyítják ezt. Mint már említettem, a posztmodern irodalom mindentudó elemzői fokozatosan lejjebb értékelték a népinek nevezett tábor klasszikus és kortárs teljesítményeit. Olyan irodalomtörténetek, olyan antológiák jelentek meg, amelyek Rákosiékhoz hasonlóan kiiktatták az irodalomból a nekik nem tetsző alkotókat. A kilencvenes évektől egyre tágabb visszhangja támadt nyugaton a magyar irodalomnak. Az állami és a civil irodalompolitika ebben is egyoldalúnak bizonyult: szinte kizárólag a posztmodern tábor íróit támogatták.

A legszűkebb ezredforduló táján a posztmodern mint irányzat gyakorlatilag múlttá, hagyománnyá vált. A legfiatalabbaknak mind szemléletben, mind poétikában egyre kevesebb közük van hozzá. Lehetetlennek tartom egyelőre annak megkísérlését, hogy miként is lenne elnevezhető a legutóbbi évtized irodalma, de az eléggé egyértelmű, hogy módszertanilag hasonlít ez a változás ahhoz, amelyet a klasszikus avantgárd után figyelhattunk meg az 1920-as évek végétől. Ez a poszt-posztmodern vagy posztklasszikus modernség vagy legújabb realizmus mindenesetre ismét felerősíti a népinek nevezett tábor – vagy tágabban a késő modernség – régebbi és mai törekvéseit. Lehet, hogy még nem születtek meg újabb nagy elbeszélések, de elbeszélések már vannak. Bizonyos, hogy még nem oldottuk meg a nyelvfilozófia nagy kérdéseit, ám a posztmodern nyelvhasználat már a múlté, s ami hatott belőle, az is inkább az esemesezésnek és az internetezésnek köszönheti elterjedését. Bizonyos és sajnálatos, hogy a posztmodern irodalom kevesek olvasmánya volt, hogy az irodalom a szellemi élet perifériájára szorult, de mintha ismét növekedni kezdene az érdeklődés olyan művek iránt, amelyek megközelíthetők az átlagember, a plebs számára is. Ebben a két évtizedben nemcsak a hangadó, sőt ízlésterrort megvalósító posztmodern irodalomtudomány, hanem a tömegtájékoztató: az irodalmi propaganda, a rádió-, a tévéadó, a sajtó is meghatározóan azt

harsogta, tudatosította, hogy a posztmodernnek a kortárs írók, ők az igazi írók, ők a tehetségesek. Egy másfajta megfogalmazás szerint, aki író, az nem a Magyar Írószövetség, hanem a Szépirok Társaságának a tagja. 1990 után ugyanis a hazai irodalmi élet is részekre hasadozott. Az természetesnek nevezhető, hogy amint újra engedélyezetté vált a civil élet, különböző társaságok kezdtek szerveződni. Az 1945-ben alakult Írószövetségtől a '80-as években fokozatosan szakadt el a fiatal írók 1973 óta létező József Attila Köre. A nemzedéki tagolódás tehát régóta létezett. A kilencvenes évek új szervezetei kezdetben inkább baráti társaságok, alkotói műhelyek voltak, tagjai csak elvétve léptek ki az 1990 óta a határon túliakat is magába fogadó Írószövetségből. A József Attila Kör egyre inkább posztmodernné vált, ez indokolta a Fiatal Írók Szövetségének megalakulását 1998-ban.

Az írotársadalom politikai szakadásának alapja természetesen az MDF–SZDSZ-szembenállás. Látványos alkalmat 1990 szeptemberében Csoóri Sándor „hírhedtté vált” naplójegyzete szolgáltatott. A *Nappali hold* egyetlen bekezdésben foglalkozik a zsidóság hazai asszimilációjával, majd kijelenti, hogy „manapság egyre határozottabban érződik, fordított asszimilációs törekvések mutatkoznak az országban: a szabadelvű magyar zsidóság kívánja stílusában és gondolatilag »asszimilálni« a magyarságot. Ehhez olyan parlamenti dobantót ácsolhatott magának, amelyet eddig még nem ácsolhatott soha.”⁹ Kitért a vihar, mintegy kétszáz cikk foglalkozott ezzel a néhány mondattal. Páran kiléptek az Írószövetségből, köztük Mészöly Miklós. Csoóri kilépett az Írószövetség választmányából. A cikkek többségéből az antiszemitizmus vádja sugárzott. Megérteni, elemezni csak kevesen próbálták a naplójegyzetet, amelyet maga az író is elhibázottnak tartott hozzászólásában. Hozzá kell tenni, hogy a választási időszak óta meg-megjelentek antiszemita szövegek, hogy az SZDSZ-t sokan zsidó pártnak tekintették, az MDF-et pedig az MSZMP egyik utódjának, kommunistabérencnek. Pedig az SZDSZ elsősorban egy eltorzult liberalizmusfogalomnak volt a rabja, a nemzeteket háttérbe szorító világpiacnak és világpolgárságnak, s azt hitték, hogy ez a jó a magyarságnak. Aztán 2008-ban egyik vezető politikusként azt nyilatkozta, hogy Magyarország ugyan csődhelyzetben van, ám ők elérték céljaikat. Akkor még nem sejtette, hogy hamarosan az önfelszámolás következik.

Mindenesetre 1990-ben erősödött fel a politikai baloldal állandó foglalkozása az állítólag erősödő, egyre erősebb hazai antiszemitizmusról. Ezzel a világsajtót is telekürtölték. A zsidóság egyes képviselői állandó veszélyérzetüket hangoztatták. Eközben azonban egyre erősebben megmutatkoztak a hazai zsidóság kulturális és vallási szervezetei, számosan nyilvánították ki zsidó identitásukat. Vagyis létezik magyar zsidóság, akárcsak cigánység, következésképpen erről lehet beszélni, esetleg bíráló szavakat megfogalmazni. S ezekben olykor tévedések is lehetnek. S vajon ki tenne különbséget a magyar zsidó és nem zsidó érzékenysége között? Így viszont Csoóri Sándor érzékenységet sértően megfogalmazott mondatai olyan vádözönt zúdítottak rá és általában is a népi táborra, amelynek lényege mindegyre az antiszemitizmus vádja volt. Ehhez társult aztán az irodalomban is a korszerűtlenség, a nacionalizmus, a magyarkodás, a populizmus, a tehetségtelenség leminősítő fogalombokra.

S jött egy újabb hírhedt alkalom, a Döbrentei-ügy. 2003 karácsonyán a Tilos Rádió egyik ittas műsorvezetője kijelentette, hogy felakasztaná az összes keresztényt. Elbocsátották. A rádió előtt azonban tiltakozó gyűlést szerveztek, s ezen Döbrentei Kornál költő is beszédet mondott. A kereszténység elleni támadásokat ítélte el, szenvedélyesen.

Egyik mondatsora virágnyelven megnevezte a szerinte való felelősöket. A mondat az értelmezők szerint a zsidóságra utalt. Azt talán senki nem említette a felháborodók közül, hogy az utalás egyértelműen csupán az SZDSZ-re vonatkozott. A felháborodók tehát maguk tekintették zsidó pártnak a kék madarak híveit. Döbrentei Kornél az Írószövetség 71 fős választmányának a tagja volt. Parti Nagy Lajos a beszédre hivatkozva kilépett az Írószövetségből. Rövid időn belül számosan csatlakoztak hozzá arra hivatkozva, hogy az Írószövetség vezetősége nem határolta el magát Döbrenteitől, hogy nem váltotta le, nem szólította fel nyilvánosan választmányi tagságáról való lemondásra. Néhány hét alatt száznál is többen léptek ki, s többségük a Szépirók Társaságának a tagja lett. Levelekben, nyilatkozatokban többen mocskolták az Írószövetséget. Akkor köztudomású volt, hogy a kilépéseket szervezték, ismételten jelentkeztek íróknál. Egyedül a Londonban élő Határ Győző írta meg és utasította el az erőszakos rábeszélést.

A pártállamnak 1987 januárjában csak 30 író t sikerült kilépésre bírnia, s ezért nem tudták megszervezni az ellen-írószövetséget. A Szépirók Társasága viszont így már számottevő tagságra tett szert, s az Írószövetség elleni támadás után megkezdhette hadállásainak erősítését. Ehhez a kormányon levő SZDSZ teljes körű támogatását élvezhette, paradox módon még 2010-ben is. A baloldali és a bulvársajtóban közhellyé vált, hogy az Írószövetségből minden jelentős író kilépett, ez a testület most már lenullázható, befejezte dicstelen történetét, léte álélet. Pedig e szövetségnek olyanok maradtak tagjai akkor, csak Kossuth-díjasokat említve, mint Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Csukás István, Hubay Miklós, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Lázár Ervin, Marsall László, Nagy Gáspár, Szilágyi István, Takáts Gyula.

A 2004-es akció tehát nem a nagyszerű és a gyenge írók két külön szövetségbe tömörülését eredményezte. A szétválást egy politikai jelszó irányította. Aki benn maradt az Írószövetségben, az élen az elnök Kalász Mártonnal, antiszemitanak minősült, egyes vélemények szerint már-már fasisztának. Az Írószövetség elnöksége, majd választmánya ugyan nyilatkozatban határolta el magát minden szélsőséges és kirekesztő nézettől, de nem vállalta a gondolatrendőrség szerepét. A választmányi tagságtól pedig csak egy közgyűlésnek lett volna joga megfosztani a megvádolt személyt.

Azóta jó néhány esztendő elmúlt. A különböző írószervezetek szakmai, érdekvédelmi ügyekben tárgyalnak egymással, olykor együttesen lépnek fel. Ám a kilépők nyilatkozataiból, vádaskodásaiból senki semmit nem vont vissza. Érdekes módon 2010 tavaszán barátságosabb lett a hangvétel, hangsúlyosabbá vált, hogy közös ügyeink vannak. Mintha nem történt volna semmi rendkívüli. Mintha mindig annak lett volna igaza, aki antiszemitizmust kiáltott.

Érdemes megfigyelni, hogy a posztmodern világmagyarázat nálunk leginkább meghatározóan az irodalomtudományban jelentkezett. Az ezredvég posztmodern szemlélete világszerte megmutatkozott, ám a korántsem egységes elméleti alapvetések, értelmezések talán sehol sem törekedtek olyan kizárólagos érvényességre, mint a magyar irodalmi életben. Az a groteszk helyzet alakult ki, hogy szinte az elmélet irányította magát az irodalmat, s ez az elmélet nálunk nem ismerte el más szemléletek létjogát. Nem önmagában a posztmodern színrelépése növelte még jobban a hazai szellemi élet feszültségeit, hanem a kizárólagos érvényesség hirdetése. A népinek nevezett írói táborral szemben eleinte inkább esztétikainak mondható érvek fogalmazódtak meg, s ez minden új irodalmi-művészeti irányzat színrelépésekor így szokott történni. Ezekhez az érvekhez azon-

ban igen hamar ideológiaiak és politikaiak csatlakoztak, s ezek már átlépték az irodalmi élet határait. Amikor ezek sem bizonyultak megsemmisítő érvényűnek, akkor a politikai dimenziót erkölcsi vádak is mélyítették. Az egyik vád az MSZMP-vel való együttműködés, a másik az antiszemitizmus volt, s ez utóbbit nemzetközi méretekben is terjesztették. Mindebben a posztmodern teljesen ártatlannak tekinthető, s ezt az is bizonyítja, hogy maga az irodalmi irányzat ma már beépült a hagyományba, csak az irodalomtudományban őrzik makacsul és változásra képtelennek mutatkozván, visszaszerezhetetlennek látszón az elfoglalt várakat, s az irodalmi élet politikai vetületében él elfeledhetetlenül az egykor népi-urbánus ellentétnek nevezett átkos hagyomány.

Végül is van-e népiesség az utóbbi két évtizedben? Irodalmi népiesség nincsen. Annyi azonban kijelenthető, s ez sem kevés, hogy a klasszikussá vált népnemzeti irányzatnak, majd a népi írók mozgalmának eszmeisége: a nemzeti sorsproblémák iránti fogékonyság és elkötelezettség ma is áthatja a magyar irodalom egy jelentékeny áramlatát. S az új évezred kezdetén megfigyelhető az is, hogy a neoavantgárd és a posztmodern szemléleti-poétikai-nyelvi forradalmi után egyes alkotásokban meg-megjelennek az eredeti irodalmi népiesség egyes elemei, s bizony ismét újszerű hatást keltve. E nagy hagyományú és sokágú eszmei áramlatot az elmúlt két évtizedben számos ideológiai, politikai, gazdasági, irodalmi, mentalitásbeli tendencia igyekezett háttérbe szorítani, s ezt segítette a művelődési szokások átalakulása is. Jelentőségét, hatását ez korlátozta, de felszámolni nem tudta. A XXI. század új jelenségei, a globalizmus már érezhető válsága feltehetően rá fogja ébreszteni az emberiséget arra, hogy szükségünk van a nagy elbeszélésekre, s ezeket az irodalomnak is ki kell fejeznie. A hétéfű sárkányt le kell győzni, az élet vizét meg kell találni, a királylányt meg kell hódítani.

J E G Y Z E T E K

- 1 Gyulai Pál válogatott művei, I–II. Szépirodalmi Kiadó, 1956, I, 276–277.
- 2 Uo. II., 27–28.
- 3 *A költő felel. Beszélgetések Illyés Gyulával.* Szépirodalmi Kiadó, 1986, 487–488.
- 4 Látó Anna: Beszélgetés Illyés Gyulával = *Brassói Lapok*, 1935. május 19. Idézi: *József Attila összes művei*, III. Akadémiai Kiadó, 1958, 401.
- 5 Molnár Tibor: Bicskával a humanizmusért. A haladó szellemű írók a „Szép Szó” köré tömörülnek. Az idézett részek a cikkben mind kurziváltan jelentek meg. *Brassói Lapok*, 1936. július 3. Újraközlése: *Kortársak József Attiláról*, I (1922–1937). Akadémiai, 1987, 415–419, jegyzet: 821.
- 6 A vers első közlése: *Színház és Mozi*, 1955. október 14. A lapszámot megjelenése után betiltották.
- 7 Esterházy Péter: *Kis Magyar Pornográfia*. Magvető, 1984, 10.
- 8 Pintér M. Lajos: *Ellenzékben, 1968–1987*. Antológia Kiadó, 2007, 163.
- 9 Csoóri Sándor: Nappali hold = *Hitel*, 1990. szeptember 5. A könyv 1991 végén jelent meg, a Püski Kiadónál, a vitatott részlet: 255.

VASY GÉZA (1942) irodalomtörténész, AZ ELTE Modern Irodalomtörténeti Tanszékének volt docense. Az Írószövetség korábbi elnöke Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Legutóbbi kötete: *„Haza a magasban.” Illyés Gyuláról* (2010).